

Oskar HRUBIK

Veština lečenja i izrade lekova u najelementarnijem obliku bila je poznata i pračoviku. Klasno društvo je iz narodne medicine preuzelo, zabeležilo i u zvaničnu (5, 6), odnosno službenu (2) medicinu trajno unelo dobar deo isključivo usmeno prenošenih i stalno empirijom dopunjanih znanja narodne medicine. Vekovima podržavana od države i crkve, materijalno podsticana, zakonom sve potpunije i preciznije zaštićena, službena pisana medicina usavršavala se i proširivala fond zapisanog znanja po raznim školama, neretko pod neposrednim okriljem crkve. Narodna medicina nastavila je svoje mukotrпно i sporo prikupljanje iskustava iz prirode i isključivo usmeno prenošenje s kolena na koleno uvek nekog izbora tih iskustava; neprekidno, a nekada i izuzetno grubo gonjena kako od crkve kao „nečastiva magija” tako i od države kao „kršenje pisanih normi zanatlija”.

Nagomilano zapisano znanje službene medicine dobilo je u kritičnosti tek kada su se empirijom prikupljena saznanja počela proveravati eksperimentom. U poslednja 2—3 stoleća službena medicina je, upravo zahvaljujući eksperimentima, prerasla u naučnu medicinu. Narodna medicina je ostala sve do današnjih dana na nivou empirije, a zbog ograničenih mogućnosti usmenog prenošenja znanja često se i u današnjih vidara nedostatak odgovarajućeg znanja ili ličnog iskustva dopunjava nesigurnim i neproverenim pretpostavkama, obavezno sugestijom, ili samo mistikom.

Danas postoje dva dosta odvojena pojma narodne medicine. Narodnu medicinu negovanu u siromašnijim krajevima, u kulturno zaostalim sredinama, poneki naš lekar precenjuje tvrdeći, sa izvesnom dozom zajedljivosti, da ni naučna medicina u suštini nije značajno iznad narodne, dok većina ovu medicinu potcenjuje prikazujući je kao čistu mistiku bez osnovne kritičnosti u radu. Narodna medicina u bogatim krajevima, kulturnim društvenim sredinama, centrima civilizacije, ima sasvim drugo značenje. Predstavlja skup većim delom zapisanog znanja o prirodnim lekovima najčešće biljnog porekla, korišćenim u izvornom obliku. Velik deo tog istog lekovitog biljnog blaga koristi i farmaceutska industrija za pripremanje prečišćenih, koncentrovanih lekovitih pripravaka s jačim dejstvom i preciznije određenom namenom. Ova na neki način poslužbena, velikim delom pisana medicina nosi samo ime „naro-

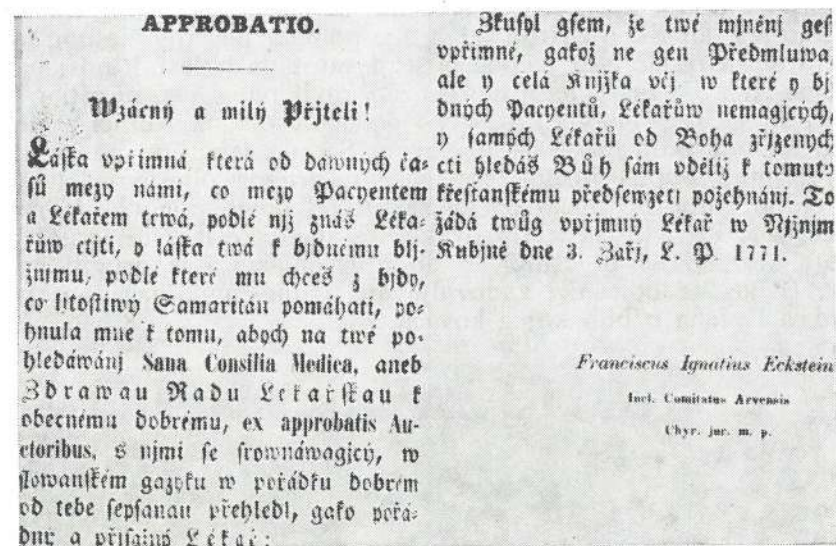
dna", dok je u stvari to medicina širokih narodnih masa aktivno uključena u prikupljanje, čuvanje i primenu lekovitih sredstava skupljenih u prirodi.

Pravu, izvornu, narodnu medicinu primitivnijih sredina još uvek čuva, održava i usavršava, po pravilu, nepismeni narodni lekar, kome pripremanje lekova iz mesnih izvora i lečenje bolesnika nije glavno zanimanje. Najčešće se tim uzgrednim poslom bavi usamljena starija žena iz siromašnijeg društvenog sloja. Njoj je još u mladosti isključivo usmeno, posebnim ritualom, preneto znanje i poverene „tajne“ lečenja. Ovakva osoba, po pravilu, često veruje u svoje lekove i u svoju moć lečenja i zbog toga deluje vrlo pozitivno na bolesnika. Svoj rad oko lekova i lečenja shvata krajnje ozbiljno, a veštinu pripremanja lekova i lečenja strogo čuva od drugih i poverava je samo izabranom nasledniku, pošto čvrsto veruje da neozbiljnost u radu i odavanje tajne uništava moć lečenja. Pravi narodi vidari nikada ne traže naknadu u novcu za svoj rad (poneki imaju takav stav zbog straha pred zakonom jer se i danas progoni nadrilekarstvo), ali im bolesnici donose poklone u naturi, „pošto lek ne pomaže ako se ne plati“, nekada od takve vrednosti da dobro prelazi uobičajeni honorar školovanog lekara.

Izvorna narodna medicina, negovana u primitivnijim sredinama, seže u daleku prošlost. Što god se više vekova vraćamo unatrag, to je razmak između stare, službene medicine, danas svakako zastarele, opsoletne medicine i narodne medicine manji, a mogućnost uzajamnog izmenjivanja empirijom konstatovanih istina veća. Zahvaljujući starim zapisima lekara, prevodima najčešće s latinskog jezika, prepisima i popularizovanim pravilima o čuvanju zdravlja i lečenju bolesnih, napisanim na jezicima raznih naroda Vojvodine od tadašnjih stručnjaka, ili samo obrazovanih ljudi, neretko sveštenika, možemo naći podatke da je dosta današnjih narodnih lekova, načina lečenja, verovanja i običaja u vezi sa zdravljem i održavanjem zdravlja već bilo u popisu stare službene medicine. Naučna medicina se udaljila od eksperimentima nepotvrđenih istina, a u polupismeni narod temeljno usađena znanja danas zastarele, opsoletne medicine višestruko ponavljana, obično zajedno s tumačenjima iz biblije, ostala su i dan-danas u narodu potpuno ista ili neznatno izmenjena kao izvorna narodna medicina. Za ovakvo mišljenje govore brojne činjenice. U bibliotekama potomaka nekadašnjih nosilaca kulture: učitelja, sveštenika i drugih uglednih ličnosti iz naše dalje prošlosti postoje popularizovani stari medicinski tekstovi štampani na jezicima dostupnim širokim narodnim slojevima. Postoji velika sličnost, do potpunog podudaranja, starih zapisanih medicinskih zabluda zastarele medicine sa u narodnoj medicini zaostalim besmislenim, vrlo bizarnim i neretko štetnim lekovima, lečenjem, zatim verovanjima i običajima sa izvesnim medicinskim značenjem u najširem smislu reči. Pomenuti medicinski tekstovi u zaglavljju skoro svake odštampane knjige pozivaju, upravo obavezuju svakog pismenog čoveka da čuva svoje i tuđe zdravlje i da savesno prenosi znanje o čuvanju zdravlja i lečenju bolesnih na što širi krug ljudi. Posebno su za zdravstveno prosvetavanje bili odgovorni učitelji, a uvek se apelovalo na sveštena lica. Svi obrazovani ljudi toga doba su svoju obavezu prenošenja znanja popularizovane, možda već tada delom zastarele pisane, službene medicine savesno i temeljno izveli.

U našim i danas ekonomski siromašnim i kulturno zaostalim društvenim sredinama davno usađene medicinske zabluda mogle su se samo delimično izmeniti usmenim predanjem kroz 15—20 generacija naših naroda, ali nisu sasvim iščezle, prvenstveno zato što baš u tim sredinama korekturni protivuticaj popularizovane savremene naučne medicine nije bio, i još uvek nije, dovoljan.

Jedan od takvih starih medicinskih tekstova (1) „*Approbatio*“ iz Sana Consilia Medica pripremljen je na slovačkom jeziku još 1771. godine, a štampan goticom (i preštampavan s dodacima) više decenija kasnije.

Slika 1. Fotokopija starog medicinskog teksta (Approbatio).

U ovoj knjižici formata 10×16 cm prve strane uvoda posveće su čitaocu u prvom redu zato da mu podvuku potrebu poznavanja osnovnih medicinskih znanja neophodnih u nedostatku lekara, ili bar do dolaska lekara. Zanimljiv je savet doktora Weissbach-a „protiv svih bolesti“, a koji doslovce glasi:

„Uvek se čuvaj nemirnih misli, ljutnje, melanholiije, tuge, brige, neumerenosti u piću, dugog sedenja, popodnevnog spavanja, griže savesti i bezbožnosti, jer to sve prirodu ruši i u bolest vodi. Nasuprot tome trudi se da imaš mirnu i veselu misao, umerenost u piću, čest odmor, mirnu savest, život pobožan i nadu u Boga, jer to sve telo jača i zdravlje održava.“

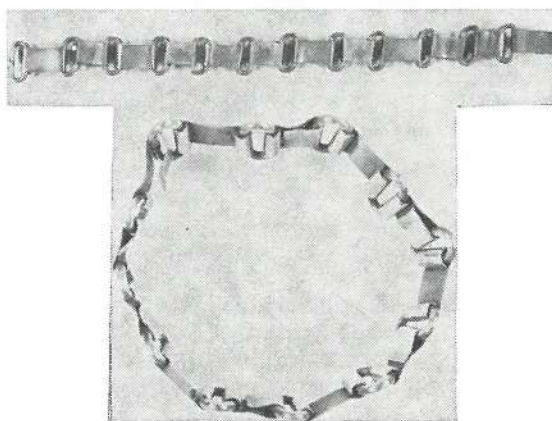
Savetu se, sem na kraju podvučenog značaja religije, ni danas nema šta zameriti.

Knjiga sadrži šest glava, spisak lekova kućne apoteke, način pripremanja, čuvanja i korišćenja biljnih lekova, a završava raznim dopunama (o koleri, ujedu psa, ujedu pčele i dr.). Prva najopširnija glava daje savete za brojna oboljenja svrstana po anatomske regijama i pojedinim organima, druga govori o oboljenjima celog tela, treća je posvećena bolestima

krvi, a četvrta bolestima želuca i creva. U poslednje dve glave daju se saveti u vezi sa ženskim i dečjim bolestima.

U opisu starog medicinskog teksta nećemo se zadržavati na komentaru danas znatno izmenjene stručne medicinske terminologije, niti će nas zanimati u medicini davno napušteni stavovi. Takođe nećemo aktivno tražiti one savete i preporuke koji u celini ili većinom svojim delom mogu da nađu odgovarajuće mesto i u savremenoj naučnoj medicini. Iz teksta ćemo ovom prilikom napraviti izbor pisanih saveta interesantnih i sa stanovišta takozvane narodne medicine.

Autor za krvarenje iz nosa preporučuje stavljanje srebrnog novca pod nos. Kao lek, ali i kao zaštita od žutice pomaže nošenje zlatnog lančića oko vrata. Za reumatske tegobe postoji savet da bolesnik nosi bakarni lančić na ruci. Da takva lečenja nisu zaboravljena, a nisu ni retka, dokaz je i taj što je pre nekoliko meseci viđen bolesnik na Klinici za interne bolesti Medicinskog fakulteta u Novom Sadu s lančićem na ruci. Iako se ovog puta oboleli lečio zbog sasvim drugog oboljenja, lančić je neprekidno i uporno nosio da ga zaštiti od novih pogoršanja reumatskih tegoba. Pre više decenija ovakve terapijske lančiće izrađivali su poznate kazandžije. Bolesnici su do njih dolazili i iz drugih gradova i sela. Danas se bolesnici zadovoljavaju jednostavno izradom lančića od bakra i pleha u bilo kojeg kovača.

Slika 2. Bakarni lančić češće viđan u naših bolesnika.

Za lečenje, po navedenom medicinskom tekstu, koriste se i izlučine čoveka, domaćih životinja i ptica. Mokrača se često koristi u narodnoj medicini (3). Za neuralgične bolove propisani su oblozi od mokraće. Bolove u rukama najbolje uklanja višekratno dnevno pranje ruku u sopstvenoj mokraći. Kod podagre tegobe u nogama uklanjaju se večernjim pranjem nogu u sopstvenoj mokraći. Struma, ali i druge otekline prolaze na obloge od kravljeg izmeta. Angina se leči oblozima lastavičjeg izmeta u vinu ili mleku. Uz ova lečenja postoje krajnje odvratni i štetni saveti da se, na primer, otečeni krajnici uspešno leče gurgljanjem (ispiranjem usta i ždrela) vodenog rastvora pasjeg izmeta. Napadno su frek-

ventni saveti: krv pustiti, pročistiti, ispirati, sve u duhu već u to doba zastarele idealističke medicine. Ovaj srednjovekovni pravac u medicini zastupao je gledište da je u interesu održavanja „čiste duše“ neophodno češće puštanje zatrovane krvi, unutrašnje čišćenje kroz primenu lekova za povraćanje i čišćenje, kao i ispiranje kroz klizme i kupanja. U medicinskim enciklopedijama zabeležene su žrtve takvog energičnog lečenja. Francuski kralj Ludvig XIII umro je nakon takvog intenzivnog lečenja, pošto je u poslednjoj godini života izdržao 47 venesekcija, 312 klizmi i 215 povraćanja nakon uzimanja sredstava za povraćanje. Veruje se da su i druge istaknute ličnosti, kao Rafael i Dekart, bile žrtve intenzivnog lečenja po kriterijumu idealističke medicine. Preterana revnost u puštanju krvi postoji i u našoj narodnoj medicini.

U popisu lekova i načina lečenja dati su i drugi saveti. Kod ujeda besnog psa ili divlje životinje treba dlaku od iste životinje staviti neposredno na ranu. Kod uboda ose pomaže sveže blato primenjeno na mestu uboda. Uz ove savete nalazimo kako opasna tako i komična razmišljanja. Svako ispalo zadnje crevo treba mokrom krpom gurnuti natrag pošto duvanje u čmar ne pomaže. Svakako da nasilno vraćanje svakog ispalog creva može nekada biti fatalno, i zbog toga dozvoliti da o vrsti pomoći odlučuje laik krajnje je pogrešno. Slične manipulacije srećemo i u narodnoj medicini.

Drugi stari medicinski tekst (4) „Katehizam o zdravlju za običan narod i školsku omladinu“ preveden je na slovački jezik i štampan goticom u Pešti 1795. godine.

Slika 3. Fotokopija starog medicinskog teksta (Katechismus).

U ovoj knjižici formata 10×16 cm nalazimo mnogo korisnih saveta. Knjiga je podeljena u dva dela, a svaki deo u tri glave. U prvom delu govori se o zdravlju uopšte, uslovima održavanja zdravlja i najčešćim štetnim činiocima koji mogu narušiti zdravlje. U drugom delu govori se o bolesti uopšte, o nezi bolesnika i o najčešćim oboljenjima.

Već u prvoj glavi prvog dela autor temeljno filozofski obrazlaže zašto lečenje nije bogohuljenje, iako se lekar meša u interesnu sferu božanstva koje neograničene moći u neograničenom vremenu i prostoru upravlja svime. „Bog dao — Bog uzeo” i „Božja volja” nisu samo izreke nego su određivali, i još uvek određuju stav nemalog broja ljudi prema bolesti i bolesniku. Autor smatra da je lečenje bogougodno; da sveštenici takvom mišljenju treba da doprinesu, kao i da sami učestvuju u zdravstvenom prosvetivanju naroda. Tekst je i za svoje doba, po nekim medicinskim podacima, zastareo. To se vidi i po tumačenju kretanja krvi. Krv se gubi na periferiji, tečni deo se isparava kroz kožu, a čvrsti troši u tkivima, iako je Harvej već 1628. godine u medicinsku nauku uneo učenje o kruženju krvi. Podatak da testasta jela daju velik trbuh i gliste ukazuje takođe na to da se radi o već tada delom zastarelom medicinskom tekstu. Ipak, većina saveta može i danas biti prihvaćena.

U ovoj knjizi dat je, takođe medicinski neobrazložen, savet da se udarom groma unesrećenom čoveku pruža pomoć zakopavanjem u sveže iskopanu vlažnu jamu sve dok unesrećeni ne poplavi ili pokaže neke znake života. Lično sam, kao lekar na odsluženju vojnog roka, iz vlažne jame zasute vodom polivenim peskom izvukao jednog učitelja koji je u snu doživeo udar struje iz kabela nezaštićenog amaterskog radio-aparata.

Svi navedeni primeri ukazuju na to da se brojni u narodu poznati lekovi, načini lečenja, narodna verovanja, pa i narodni običaji u najširem smislu reči ma i sa udaljenim medicinskim značenjem ne mogu uvek prihvatiti kao isključivo narodni, pošto je dobar deo tog znanja već bio jednom zabeležen u službenoj medicini, a temeljnim, dugotrajnim, decenijama nemenjanim usmenim zdravstvenim prosvetivanjem, sprovedenim od učitelja i sveštenika, usađen u pretežno polupismene široke narodne mase.

I danas imponira kako masovnost tako i trajnost u narodu prisutnog, kombinovano prenošenog, zastarelog medicinskog znanja.

Literatura

¹ Ekstein F. I. (1771): Approbation. ? Prag (?). iz Sana Consilia Medica. — ² Medicinska enciklopedija: Narodna medicina. VI svezak, strana 576—582. Izdanje i naklada Leksikografskog zavoda FNRJ, Zagreb, 1962. — ³ Medicinska enciklopedija: Mokraća u narodnoj medicini. VII svezak, strana 62—63. Izdanje i naklada Leksikografskog zavoda FNRJ, Zagreb, 1963. — ⁴ Rybay J.: Katechismus o zdravi pro obecny lid a školskou mládež. Slovački prevod znatno starijeg teksta Glosius S. Štampano kod Matije Tratnera, Pešta, 1795. — ⁵ Sovjetskaja enciklopedija: Narodna Medicina. Bol'shaja medicinskaja enciklopedija, Tom 15, strana 992—996. Gosudarstvennoje naučnoje izdatel'stvo, Moskva, 1960. — ⁶ Sovjetskaja enciklopedija: Narodnaja medicina. Bol'shaja medicinskaja enciklopedija, Tom 19, strana 971—973. Gosudarstvennoje naučnoje izdatel'stvo, Moskva, 1960.

The simpler medicinal means, mostly of herbal origine, and simpler treatments in the form of covering the free surfaces of skin and mucous membrane are found in popular as well as in the official medicine. The difference is mainly in the fact the official medicine advances, and in the popular one the changes appear more slowly, because the earlier knowledge has turned into beliefs and customs. The forms of this old-fashioned medicine, adopted by people, often can be found in the manuscripts and even in the printed books. The author reviews two of these books published in Slovakian language.

The book "Approbatio" had been prepared in 1771, but it was published some decades afterwards. In six chapters are presented the lists of drugs of a medicine chest, the way of preparing, storing and the use of drugs, as well as the description of diseases and the way how to prevent them. In addition to the medicamentous, the book contains a number of "therapeutic" ways in connection with different superstitions.

The other book "Katechismus o zdravj" was printed in Budapest in 1795. It is a translation, and it has two parts, each part is divided into three chapters. The first part deals with health in general, conditions of maintenance the good health, and with main factors provoking diseases. The second part deals with diseases in general, treatment of patients, and with the most frequent diseases.

Very cautiously, wishing not to hurt reader's religious feelings, the author of the book explains that a physician is not a blasphemer interfering the interest sphere of deity with his treatments. Such way of writing is quite comprehensible because the author asks priests to help him with health education. The texts were obsolete at that time for already 150 years. But partly, they can be accepted even today.